

Adam Hochschild

Verzet en eendracht

DE GROTE OORLOG, 1914-1918

Vertaling Huub Stegeman, Leen Van Den Broucke

MEULENHOF

Oorspronkelijke titel *To End All Wars*
Copyright © 2011 by Adam Hochschild
Copyright Nederlandse vertaling © 2011 Huub Stegeman, Leen Van Den
Broucke en J.M. Meulenhoff bv, Amsterdam
Vormgeving omslag Zeno
Vormgeving binnenwerk Steven Boland
Foto voorzijde omslag © Hollandse Hoogte/Süddeutsche Zeitung
Foto achterzijde omslag © Spark Media

www.meulenhoff.nl

ISBN 978 90 290 8781 0 / NUR 680

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*Voor Tom Engelhardt,
analist van keizerrijken, keizer onder de redacteuren*

INLEIDING:

Botsende idealen

De eerste kilte van de herfst hangt in de lucht terwijl het gouden licht van de late middag over het golvende Noord-Franse landschap valt. De ondiepe dalen van het glooiende landschap liggen al in de schaduw. Verspreid over de velden liggen de machinaal verpakte, manshoge rollen met het laatste hooi van het jaar. Enorme tractoren trekken wagonladingen aardappels of fijngehakte maïs voor veevoer voort. Op een lage heuvel, beschermt door een groepje bomen, de sporen van een andere oogst die bijna een eeuw geleden op deze plaats werd binnengehaald. Op elke grafsteen op de kleine begraafplaats staat een naam, een rang en een serienummer. Op 162 ervan staan kruisen, op één staat een davidsster. Als de leeftijd van de desbetreffende man bekend was, staat die ook in de steen gegraveerd: 19, 22, 23, 26, 34, 21, 20. Tien van de graven bevatten enkel het opschrift: *A Soldier of the Great War, Known unto God* ('Een soldaat in de Grote Oorlog, door God gekend'). Vrijwel alle doden maakten deel uit van het Britse Devonshire Regiment, en de datum op hun grafsteen is telkens 1 juli 1916, de eerste dag van de Slag aan de Somme. De meesten van hen vielen ten prooi aan één enkel Duits machinegeweer op enkele honderden meters hiervandaan, en werden hier begraven in een gedeelte van de loopgraaf waar ze die ochtend uit waren geklommen. Kapitein Duncan Martin, 30, compagniescommandant en kunstenaar in het dagelijks leven, had van klei een model gemaakt van het slagveld waarop de Britten hun aanval hadden gepland. Hij voorstelde aan zijn medeofficieren nauwkeurig de plek waar hij en zijn mannen door het dichtstbijzijnde Duitse machinegeweer onder vuur zouden worden genomen, zodra ze de onbescherpte helling zouden beklimmen. Ook hij is hier begraven, samen met zo'n 21.000 Britse soldaten die omkwamen of dodelijk gewond raakten op de bloedigste dag ooit in de militaire geschiedenis van hun vaderland.

Op een stenen gedenkplaat naast de graven staan de woorden die de overlevenden van dit regiment in een houten bord krasten toen ze hun doden begroeven:

THE DEVONSHIRES HELD THIS TRENCH
THE DEVONSHIRES HOLD IT STILL

[De Devonshires hielden deze loopgraaf / Ze houden hem nog steeds]

De opmerkingen in het gastenboek van de begraafplaats zijn bijna allemaal van Engelse bezoekers: uit Bournemouth, Londen, Hampshire, Devon. ‘Laatste eer bewezen aan 3 stadgenoten.’ ‘Slaap zacht, jongens.’ ‘Opdat we nooit vergeten.’ ‘Bedankt jongens.’ ‘Oudoom, bedankt, rust in vrede.’ Waarom krijg ik toch een brok in mijn keel wanneer ik woorden als *slaap, rust, offer* lees, terwijl ik hier nu juist ben omdat ik geloof dat deze oorlog een nodeloze, onbezonnen dwaasheid was? Slechts één bezoeker slaat een andere toon aan: ‘Nooit meer.’ Op een aantal pagina’s is de inkt van de namen uitgelopen door regendruppels – of tranen?

Alleen al in de streek rond de Somme liggen de stoffelijke overschotten van de soldaten van het Britse Rijk verspreid over vierhonderd begraafplaatsen rond het slagveld dat ruwweg een halve maan vormt van ruim dertig kilometer lang, maar graven zijn niet de enige sporen die de oorlog in het landschap heeft achtergelaten. Her en der ligt een stuk grond, omgeploegd door duizenden inslagkraters van granaten dat met rust is gelaten. De erosie van tientallen jaren heeft de littekens verzacht, maar wat ooit een vlakke akker was, ziet er nu uit als ruige, met gras begroeide zandduinen. Op de velden die weer glad zijn getrokken, zoals rond de begraafplaats van de Devonshires, zijn sommige tractoren voorzien van pantserplaten onder de bestuurdersplaats, omdat de oogstmachines geen onderscheid kunnen maken tussen aardappels, suikerbieten en onontpofte granaten. Meer dan 700 miljoen artillerie- en mortiergranaten werden er tussen 1914 en 1918 aan het westelijke front afgevuurd, en daarvan is naar schatting 15 procent niet geëxplodeerd. Elk jaar vallen er weer doden door deze overgebleven granaten, – alleen al in 1991 waren dat er bijvoorbeeld zesendertig, toen Frankrijk een spoorwegtracé aanlegde voor een nieuwe hogesnelheidslijn. Overal in dit gebied liggen stukken bos en struikgewas die niet geruimd zijn en omgeven zijn met gele waarschuwingsborden die Franse en Engelse wandelaars op afstand moeten houden. De Franse overheid heeft teams van *démineurs*, rondtrekkende mijnopruiingsspecialisten, in dienst die in actie komen wanneer dorpelingen granaten hebben gevonden. Ze verzamelen en vernietigen 900 ton niet-geëxplodeerde munitie per jaar. Sinds 1946 zijn er meer dan 630 van die *démineurs* bij hun werk omgekomen. Net als de granaten is de Eerste Wereldoorlog zelf in ons

leven aanwezig gebleven, direct onder het oppervlak, omdat we leven in een wereld die zo sterk bepaald is door dit conflict en door de geïndustrialiseerde, totale oorlogsvoering die ermee werd geïntroduceerd.

Ondanks het feit dat ik geboren ben lang na het einde van deze oorlog, leek hij altijd aanwezig in onze familie. Mijn moeder vertelde me over de enthousiaste menigten bij de militaire parades toen de Verenigde Staten zich – eindelijk! – bij de geallieerden aansloten. Haar favoriete neef marcheerde af onder gejuich, en zou in de laatste weken van de oorlog omkomen. Ze zou de schok en de ontgoocheling nooit meer vergeten. En in de familie van mijn vader had niemand het vreemd gevonden dat twee verwanten in verschillende kampen hadden gevochten tijdens de Eerste Wereldoorlog: één in het Franse leger en één in het Duitse. Als het vaderland riep, ging je.

De zus van mijn vader trouwde met een man die in die oorlog voor Rusland had gevochten, en we hadden zijn aanwezigheid in ons leven te danken aan een gebeurtenis die uit de oorlog was voortgevloeid: de Russische Revolutie en de ellendige burgeroorlog die erop volgde – waarna hij naar Amerika kwam, omdat hij tot de verliezers behoorde. We deelden een zomerhuisje met deze tante en oom, en er kwamen regelmatig vrienden van hem op bezoek, ook veteranen van '14-'18. Ik herinner me nog levendig dat ik als jongen naast een van hen stond – iedereen was in zwembroek – en omlaag keek naar de voet van de man: al zijn tenen waren weggemaaid door een kogel uit een Duits machinegeweer, ergens aan het oostelijke front.

De oorlog leefde ook voort in de geïllustreerde avonturenverhalen die mijn Britse neefjes me als kerstcadeau toezonden. De jonge Tim, Tom of Trevor was dan wel nog maar een tiener die volgens de kolonel te jong was geweest voor de strijd, maar ontweek dapper de rondvliegende granaatscherven om diezelfde gewonde kolonel veilig weg te dragen nadat het regiment onder de klanken van de doedelzak *over the top* (de loopgraaf uit) het niemandsland was ingegaan. In latere episodes wist hij altijd wel een manier te vinden – als spion of piloot, of puur door zijn onverschrokkenheid – om aan de impasse van de loopgravenoorlog te ontkomen.

Naarmate ik ouder werd en meer over de geschiedenis te weten kwam, merkte ik dat juist deze impasse iets fascinerends had. Gedurende meer dan drie jaar zaten de legers aan het westelijke front vrijwel aan hun stellingen gekluisterd, ingegraven in loopgraven met schuilholen die soms wel twaalf meter diep onder de grond reikten, waaruit ze regelmatig tevoorschijn kwamen voor afgrijselijke veldslagen die in het gunstigste geval leidden tot de verovering van een paar kilometer

modderige, kapotgeschoten woestenij. De ravage aangericht door die veldslagen is nog altijd moeilijk te bevatten. Naast de doden vielen er op de eerste dag van het Somme-offensief nog eens 36.000 Britse gewonden. De slachting in de loop van de totale oorlog was groter dan Europa ooit had meegemaakt: zo sneuvelde meer dan 35 procent van alle Duitse mannen die tussen 19 en 22 jaar oud waren toen de gevechten uitbraken in de volgende vierenhalf jaar, en veel anderen raakten ernstig gewond.² Frankrijk betaalde verhoudingsgewijs een nog hogere tol: niet minder dan de helft van alle Franse mannen in de leeftijd tussen 20 en 32 bij het uitbreken van de oorlog was dood toen de oorlog voorbij was. ‘De Grote Oorlog van ’14-’18 is als een strook verschroeide aarde waardoor die tijd van de onze wordt gescheiden,’ schreef de historica Barbara Tuchman.³ Britse steenhouwers waren 20 jaar later in België nog steeds bezig de namen van hun vermiste landgenoten in gedenktekens te hakken toen de Duitsers opnieuw binnenvielen voor de volgende oorlog. Van steden en dorpen die op het pad van de legers lagen bleef weinig meer over dan een berg puin, van bossen en boerderijen restten alleen verschroeide ruïnes. ‘Dit is geen oorlog,’ schreef een gewonde Brits-Indische soldaat in Europa in een brief naar huis. ‘Dit is het einde van de wereld.’⁴

In hedendaagse conflicten zijn we eraan gewend geraakt dat een verhoudingsgewijs groot aantal armen het leven laat, zoals de kindsoldaten in Afrika of de Amerikaanse soldaten die meestal uit de arbeidersklasse van de kleinere Amerikaanse steden afkomstig zijn en sneuvelen in Irak of Afghanistan. Tussen 1914 en 1918 vielen er uitzonderlijk veel doden in de heersende klasse van de deelnemende landen. Aan beide zijden was de kans voor officieren om te sneuvelen veel groter dan voor de manschappen die ze over de borstwering van de loopgraven het machinegeweer vuur in leidden, en ze kwamen vaak uit de hoogste rangen en standen van de samenleving. Zo kwam ongeveer 12 procent van alle Britse soldaten die deelnamen aan de oorlog om, maar voor de adel en zonen van de adel in uniform was dat cijfer 19 procent. Van alle mannen die in 1913 in Oxford afstudeerden kwam 31 procent om. De Duitse kanselier Theobald von Bethmann-Hollweg verloor zijn oudste zoon. Hetzelfde gold voor de Britse premier Herbert Asquith. Een toekomstige Britse premier, Andrew Bonar Law, verloor twee zonen, evenals burggraaf Rothermere, krantenmagnaat en staatssecretaris van Luchtmachtzaken tijdens de oorlog. Generaal Erich Ludendorff, de belangrijkste Duitse bevelhebber tijdens de oorlog, verloor twee stiefzonen en moest persoonlijk het ontbindende lichaam van een van hen identificeren dat was opgegraven uit een graf op het slagveld. Herbert Lawrence, de Britse chef-staf aan het westelijke front, verloor twee zonen. Zijn tegenhanger

in het Franse leger, Noël de Castelnaud, verloor er drie. De kleinzoon van een van de rijkste mannen van Engeland, de hertog van Westminster, werd dodelijk in het hoofd getroffen door een kogel drie dagen nadat hij aan zijn moeder had geschreven: ‘Stuur me sokken en chocolade, de absolute eerste levensbehoeften.’⁵

Een van de aspecten van deze oorlog die onze interesse wekken is dan ook de manier waarop hij voorgoed een einde maakte aan het zelf-verzekerde, zonovergoten Europa van huzaren en dragonders met helmbossen en wuivende keizers in open rijtuigen. Soldaat-dichter Edmund Blunden stelde in zijn beschrijving van die eerste dodelijke dag van de Slag aan de Somme dat geen van beide zijden ‘de oorlog had gewonnen of had kunnen winnen. Het was de oorlog die gewonnen had.’⁶ Onder de constante druk van de onophoudelijke slachtpartij vielen twee rijken, het Oostenrijks-Hongaarse en het Ottomaanse, volledig uiteen, verloor de Duitse keizer zijn troon en verloren de tsaar van Rusland en heel zijn fotogenieke familie – zijn zoon in matrozenpakje, zijn dochters in witte jurken – het leven. Zelfs de winnaars waren verliezers: Groot-Brittannië en Frankrijk hadden samen meer dan twee miljoen doden te betreuren en zaten aan het einde van de oorlog diep in de schulden. Protesten die werden aangewakkerd door naar de koloniën teruggekeerde veteranen vormden het begin van het trage uiteenvallen van het Britse Rijk, en een brede strook van Noord-Frankrijk was compleet in de as gelegd. De vierenhalf jaar durende golf van vernietiging versomberde ons wereldbeeld voorgoed. ‘Menselijkheid? Wie kan er nu nog werkelijk geloven in de redelijkheid van de mens na de laatste oorlog,’ vroeg de Russische dichter Aleksandr Blok zich een paar jaar later af, ‘en dat terwijl er nieuwe, onvermijdelijke en wredere oorlogen in het verschiet liggen?’⁷

En die lagen zeker in het verschiet. ‘We mogen niet accepteren dat twee miljoen Duitsers vergeefs zijn gesneuveld,’ fulmineerde Adolf Hitler nog geen vier jaar nadat de oorlog was afgelopen. ‘[...] Nee, wij vergeven niets, wij eisen wraak!’⁸ De Duitse nederlaag en de wraakzucht van de geallieerden in het vredesverdrag dat volgde, droegen onherroepelijk bij tot de opkomst van het nationaalsocialisme en de komst van een nog veel vernietigendere oorlog 20 jaar later en bovendien van de Holocaust. De Eerste Wereldoorlog hielp bovendien in Rusland een regime aan de macht dat met zijn vuurpelotons en goelagarchipel van gevangenenkampen in Siberië en de poolstreek in vredetijd dood en verderf zou zaaien op een schaal die menige oorlog overtrof.

Net als de vriend van mijn oom bleven van de meer dan 21 miljoen gewonden van de oorlog velen nog in leven tot lang na de oorlog. In de jaren zestig van de twintigste eeuw bezocht ik een in steen gebouwd

psychiatrisch ziekenhuis in Noord-Frankrijk dat eruitzag als een fort, en sommige oude mannen die ik daar met uitdrukkingloos gezicht als standbeelden op de bankjes op de binnenplaats zag zitten, waren shellshockslachtoffers uit de loopgraven. Dit soort instellingen was nog decennialang gevuld met miljoenen veteranen, lichamelijk of geestelijk verminkt. De oorlog wierp zijn schaduw ook over tientallen miljoenen mensen die geboren werden nadat de oorlog afgelopen was, de kinderen van de overlevenden. Ik interviewde ooit de Britse schrijver John Berger die in 1926 in Londen werd geboren, maar die soms het gevoel had gehad, zo vertelde hij me, alsof 'ik in 1917 geboren was in de buurt van Ieper aan het westelijke front. De vroegste herinnering die ik [aan mijn vader] heb, was dat hij midden in de nacht schreeuwend wakker werd omdat hij weer eens een van zijn steeds terugkerende nachtmerries over de oorlog had.'

Waarom boeit deze oorlog van lang geleden ons nog altijd? Eén reden is ongetwijfeld het schrille contrast tussen de motieven die mensen hadden om te gaan vechten en de ontredderde, verbitterde wereld die de oorlog feitelijk voortbracht. Aan beide zijden meende men dat er goede redenen waren voor een oorlog, en aan geallieerde zijde was dat ook zo. Duitse troepen waren immers zonder enige gerechtvaardigde grond Frankrijk binnengevallen en hadden bovendien een verdrag geschonden dat de neutraliteit van België garandeerde, en waren ook dat land binnengemarcheerd. In andere landen zoals Groot-Brittannië, werd het begrijpelijkerwijs als een nobele zaak beschouwd om de slachtoffers van deze invasie te hulp te schieten. En hadden Frankrijk en België immers niet het recht zichzelf te verdedigen? En toch, als de staatshoofden van de Europese grootmachten in de toekomst hadden kunnen kijken en alle consequenties hadden kunnen overzien, zouden ze dan nog altijd zo snel hun soldaten de strijd in hebben laten marcheren in 1914?

Wat koningen en premiers niet konden voorzien, voorzagen sommige meer vooruitziende burgers wel. Van meet af aan zagen tienduizenden waarnemers aan beide zijden in wat een ramp deze oorlog was. Zij meenden dat hij de onvermijdelijke prijs in bloed niet waard was. Sommigen van hen voorzagen met bedroevende helderheid minstens ten dele de nachtmerrie die Europa zou overspoelen als gevolg ervan, en lieten van zich horen. Ze deden dat bovendien in een tijd waarin er veel moed voor nodig was, want er heerste een hartstochtelijk nationalisme en een verachting voor andersdenkenden die vaak gewelddadige vormen aannam. Een handjevol Duitse parlementariërs verzette zich dapper tegen oorlogskredieten, en radicalen zoals Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht belandden later in de gevangenis, net als de Amerikaanse

socialistenleider Eugene V. Debs. In Groot-Brittannië kwamen tegenstanders van de oorlog echter in veel grotere getale dan elders in actie en betaalden daarvoor de prijs. Tegen het einde van het conflict hadden meer dan twintigduizend Britse mannen van militaire-dienstleeftijd geweigerd op te komen.⁹ Velen weigerden bovendien de alternatieve dienst waarbij ze niet hoefden te vechten, en meer dan zesduizend zaten een gevangenisstraf uit onder zware omstandigheden: dwangarbeid, een karig dieet en een strikte ‘zwijgregel’ die hun verbood met elkaar te spreken.

Voordat duidelijk werd hoeveel Britten er eigenlijk weigerden te vechten, werden ongeveer vijftig van de eerste weigeraars gedwongen in het leger opgenomen en over het Kanaal naar Frankrijk gebracht, sommige in handboeien. Een paar weken voor die beroemde eerste dag aan de Somme voltrok zich een minder bekend incident in een Brits kamp niet ver daarvandaan, met het geluid van de artillerie aan het front op de achtergrond. De groep tegenstanders van de oorlog kreeg te horen dat ze, als ze orders zouden blijven weigeren, ze ter dood zouden worden veroordeeld. In een daad van edelmoedige, collectieve moed die na al die jaren nog indruk maakt, volhardden ze allen in hun houding. Pas op het allerlaatst werd, dankzij driftig gelobby in Londen, hun leven gered. Deze weigeraars en hun kameraden slaagden er volstrekt niet in de oorlog te beëindigen en hebben geen plaats gekregen in de standaardgeschiedenisboeken, maar de kracht van hun overtuiging blijft een lichtpuntje in een duistere tijd.

Onder diegenen die in de gevangenis belandden omdat ze tegen de oorlog waren, bevonden zich niet alleen jonge dienstweigeraars, maar ook oudere mannen – en een aantal vrouwen. Als we door de tijd zouden kunnen reizen naar de Britse gevangenis eind 1917 en begin 1918, zouden we daar enkele uitzonderlijke mensen aantreffen, waaronder de belangrijkste onderzoeksjournalist van het land, een toekomstig Nobelprijswinnaar, een stuk of zes toekomstige parlementsleden, één toekomstig minister en een voormalige krantenuitgever die een clandestien tijdschrift voor zijn medegevangenen publiceerde op toiletpapier. Zelden werd in een westers land een meer voornaam gezelschap achter de tralies aangetroffen.

Dit boek vertelt deels het verhaal van enkele van deze mensen die zich tegen de oorlog verzetten en van het voorbeeld dat zij gaven, al was het dan niet voor hun eigen tijd, dan toch wellicht voor de toekomst. Ik zou willen dat het een succesverhaal was, maar dat is helaas niet het geval. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de heksenverbranding, de slavernij en de apartheid, die ooit als vanzelfsprekend werden beschouwd en nu officieel verboden zijn, is oorlog nog altijd een dagelijkse werkelijkheid.

Uniformen, parades en marsmuziek blijven hun aantrekkingskracht op mensen uitoefenen, en inmiddels heeft de geavanceerde technologie de aantrekkelijkheid alleen nog maar vergroot. Overal ter wereld dromen jongens en mannen nog evenzeer van militaire glorie als een eeuw geleden. Daarom gaat dit boek voor het grootste deel over diegenen die daadwerkelijk in de oorlog van 1914-1918 vochten, voor wie de aantrekkingskracht van de strijd, of toch in elk geval de overtuiging dat deze een vaderlandse plicht en een noodzakelijkheid was, zo veel sterker bleek dan de menselijke afkeer van het massale sterven of het besef dat deze oorlog, of hij nu gewonnen of verloren werd, de wereld ten kwade zou veranderen.

Terwijl wij vandaag de dag alleen een onzinnige moordpartij zien, zagen velen die het bevel voerden over de veldslagen van deze oorlog alleen edelmoedigheid en heroïek. ‘Ze rukten in gelid op,’ schreef een Britse generaal over zijn manschappen die deelnamen aan de strijd op die noodlottige 1e juli 1916 aan de Somme, in de derde persoon zoals gebruikelijk in dit soort rapporten met hun hoogdravende stijl, ‘[...] en geen van hen probeerde zich te onttrekken aan de extreem zware beschieting of het machinegeweer- en geweervuur dat hen uiteindelijk zou neermaaien [...]. Hij zag de gelederen die zo bewonderenswaardig geordend oprukten onder het vuur wegsmelten. Geen man echter aarzelde, verbrak de gelederen of probeerde terug te keren. Hij heeft nog nooit een dergelijk magnifiek vertoon van moed, discipline en vastberadenheid gezien en had zich zulks ook nooit kunnen voorstellen. De verslagen die hij had ontvangen van de paar overlevenden van deze fraaie opmars bevestigden wat hij met eigen ogen heeft gezien, namelijk dat bijna geen een van onze mannen de Duitse frontlinie bereikte.’¹⁰

Wat ging er om in de hoofden van dit soort generaals? Hoe konden zij menen dat een dergelijke slachting bewonderenswaardig of prachtig was, en dat deze meer waard was dan het leven van hun eigen zonen? We kunnen ons hetzelfde afvragen over diegenen die vandaag de dag al te gauw een militaire confrontatie bepleiten. Ook nu hebben oorlogen, net als in 1914, nog altijd onbedoelde gevolgen.

Een oorlog wordt meestal beschreven als een duel tussen partijen. In plaats daarvan heb ik getracht een beeld van dit conflict op te roepen met behulp van de verhalen uit één land, Groot-Brittannië, van sommige mannen en vrouwen van de overgrote meerderheid die hartstochtelijk geloofde dat de oorlog de moeite van het vechten waard was en van enkelen van hen die er al evenzeer van overtuigd waren dat hij helemaal niet gestreden diende te worden. In zekere zin is dit dus een verhaal over loyaliteiten. Waaraan dient een mens het meest loyaal te zijn? Zijn

vaderland? Zijn militaire plicht? Of het ideaal van internationale broederschap? En wat gebeurt er met loyaliteit binnen een familie als, zoals in een aantal families die in dit boek voorkomen, sommige familieleden meevechten terwijl een broer, een zuster of een zoon zich tegen de oorlog verzet en door de publieke opinie wordt gezien als een lafaard of een crimineel?

Dit is ook het verhaal van botsende idealen. Sommige mensen die ik hier volg, koesterden het ideaal dat de oorlog de ziel van het land zou verjongen en de banden binnen het rijk zou aanhalen, dat hij kort zou duren, dat Groot-Brittannië zou overwinnen op de aloude manier waarop het land altijd oorlogen had gewonnen: met durf, discipline en de cavaleriecharge. Voor tegenstanders van de oorlog was het ideaal dat de arbeiders van Europa nooit tegen elkaar zouden vechten, of toen de oorlog eenmaal begonnen was, dat soldaten aan beide zijden er de dwaasheid van zouden inzien en zouden weigeren nog langer te vechten. Of, tot slot, dat de Russische Revolutie, met haar bewering dat ze de oorlog en de uitbuiting voorgoed had afgezworen, een lichtend voorbeeld zou vormen dat andere landen snel zouden volgen.

Toen ik probeerde te begrijpen waarom deze twee zo verschillende groepen mensen deden wat ze deden in de vuurproef die deze oorlog vormde, realiseerde ik me dat ik een beeld moest zien te krijgen van hun leven voor de oorlog – vaak wisten ze toen al waar hun loyaliteiten lagen. Daarom begint dit boek over de eerste grote oorlog van de moderne tijd niet in augustus 1914, maar enkele decennia eerder, in een Engeland dat er heel anders uitzag dan het vredige, pastorale land van landhuizen met feesten in het weekend dat we kennen uit talloze films en televisieseries. Gedurende een deel van deze periode vóór de oorlog streed Groot-Brittannië een andere strijd – die ook een krachtige tegenbeweging zou oproepen. Het moederland was bovendien verwickeld in een langdurige, verbeterde strijd over het stemrecht, een conflict dat leidde tot grootscheepse demonstraties, verschillende doden, massale gevangennemingen en opzettelijke vernieling van persoonlijke eigendommen op een schaal die in bijna een eeuw niet was voorgekomen.

Dit verhaal is allesbehalve een uitputtende geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog en de periode daarvoor; een groot aantal bekende veldslagen, gebeurtenissen en leiders heb ik onbesproken gelaten. Het draait ook niet rond mensen die we gewoonlijk als een groep beschouwen, zoals de *War Poets* of de Bloomsbury-groep. Over het algemeen heb ik dergelijke bekende figuren vermeden. Sommige mensen wier leven ik hier behandel, zouden ondanks de warme band die ze ooit met elkaar hadden, zo hevig van mening verschillen over de oorlog dat ze

het contact geheel verbraken. Als ze vandaag de dag nog hadden geleefd, zouden ze het waarschijnlijk vreselijk gevonden hebben om samen in hetzelfde boek voor te komen. Elk van hen was aanvankelijk echter verbonden met een of meer van de anderen door familiebanden of vriendschap, door gedeelde overtuigingen of, meer dan eens, door een verboden liefde. Allemaal waren het burgers van een land dat een grote ommekeer meemaakte waarin uiteindelijk het trauma van de oorlog al het andere zou overstemmen.

De mannen en vrouwen op deze bladzijden vormen samen een bezetting van personages die ik langzaam in de loop van de jaren heb verzameld bij mijn zoektocht naar mensen die in hun leven zeer uiteenlopende antwoorden hadden geformuleerd op de keuzes waarvoor iedereen stond in deze tijd van wereldbrand. Onder hen zijn generaals, activisten uit de arbeidersbeweging, feministes, *agents provocateurs*, een schrijver die propagandist werd, een leeuwentemmer die revolutionair werd, een minister, een journalist uit de arbeidersklasse die campagne voerde, drie soldaten die bij zonsopgang voor het vuurpeloton kwamen en een jonge idealist uit de Engelse Midlands die, lang nadat zijn strijd tegen de oorlog voorbij was, vermoord zou worden door de geheime Sovjetpolitie. Doordat dit boek een groep mensen in deze roerige tijden volgt, heeft het qua vorm misschien meer weg van een roman dan van een traditioneel geschiedkundig werk. (Sterker nog, het levensverhaal van een van de vrouwen in dit boek vormde de inspiratie voor een van de beste recente romans over de oorlog.) Toch is alles wat besproken wordt echt gebeurd. De geschiedenis geeft bij grondig onderzoek immers altijd mensen, gebeurtenissen en morele beproevingen prijs die alleen de allergrootste romanschrijvers hadden kunnen verzinnen.